

Dimitry Kochenov, EU Citizenship and Federalism: The Role of Rights, 2017, σ. 805, Cambridge University Press.

Το παρόν συλλογικό έργο αποτελεί την πιο σύγχρονη επιστημονική συμβολή και από τις πλέον ελάχιστες στην παγκόσμια βιβλιογραφία για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, την οποία παρουσιάζει αναλυτικά σε όλη της την πληρότητα και υπό κριτική επεξεργασία ως προς τη θέση της στη σύγχρονη έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσα από σειρά δοκιμίων τριάντα αξιόλογων αναλυτών, οι οποίοι, αφού εξηγούν τα θεμέλια και την εξέλιξη της έννοιας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ πριν από 25 χρόνια έως και σήμερα, διερωτώνται ανησυχώς αναφορικά με τη δυναμική και την τύχη του θεσμού αυτού τα επόμενα χρόνια, ως θεμελιώδης ιδιότητα των υπηκόων των Κρατών-Μελών της ΕΕ. Τους εκλεκτούς συγγραφείς «ενορχηστρώνει» σε ένα ογκώδες ως προς την έκτασή του έργο και εξίσου βαρυσήμαντο ως προς το περιεχόμενό του για το παρόν και το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο κάτοχος της έδρας του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Groningen της Ολλανδίας και επισκέπτης Καθηγητής του College d' Europe Dimitry Kochenov, για τον οποίο τούτη η έκδοση σηματοδοτεί την κορωνίδα μακροχρόνιων εντατικών προσπαθειών του να αναδείξει το αμφιλεγόμενο ζήτημα της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από όλες του τις διαστάσεις, από τα δικαιώματα και τα πλεονεκτήματα που επιδραυλιεύει στους ιθαγενείς των Κρατών-Μελών της ενωμένης Ευρώπης μέχρι τα τρωτά σημεία του που έχουν καταλήξει στην -κατά τον συγγραφέα- πολιτική υποβάθμιση της σημασίας και αμφισβήτηση της νομικής φύσης της ευρωπαϊκής ιθαγένειας ως ιδιότητας για την εξυπηρέτηση της εσωτερικής αγοράς παρά ως θεμελιώδες status όλων των Ευρωπαίων.

Αφού προηγήθηκε πλειάδα άρθρων του Kochenov στα εγκυρότερα νομικά περιοδικά (βλ. *European Law Journal*, *European Law Review*, *Columbia Journal of European Law*, *Journal of Common Market Studies*, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*) και έχοντας ως πρόσφορο έδαφος τις σύγχρονες συγκυρίες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και του Brexit που θέτουν -πιο έντονα από ποτέ στην ιστορία της- καίρια ερωτήματα αναφορικά με τα θεμέλια και τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επισημαίνει στον πρόλογο του έργου ο ίδιος ο Kochenov, εξετάζεται η επιρροή και τα αποτελέσματα της εφαρμογής της ευρωπαϊκής ιθαγένειας υπό διαφορετικές οπτικές, από τη δημιουργία κοινού (εδαιφικού) ευρωπαϊκού χώρου και τους θεσμούς της Ένωσης, μέχρι την απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων από τους φορείς της ιθαγένειας της Ένωσης. Έτσι, με τις σκέψεις αυτές, με ευφυΐα και διορατικότητα για το μέλλον, η συζήτηση μεταφέρεται από μια ιδιότητα που προβλέπει το ευρωπαϊκό δίκαιο, στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων που απασχολούν κατεξοχήν το δημόσιο δίκαιο: η δημόσια υγεία, τα κοινωνικά δικαιώματα μέσω της αλληλένδετης με την ιθαγένεια έννοιας αλληλεγγύης, το δικαίωμα στην ισότητα, τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, τα οικογενειακά δικαιώματα, το δικαίωμα προστασίας από απελάσεις, η προστασία των μειονοτήτων, το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων, ενώ, εν τέλει, η ακτινοβολία της έννοιας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας διαχέεται ακόμα και στο ποινικό δίκαιο (διαμορφώνοντας το περιεχόμενο των δικαιωμάτων που απορρέουν από τους εθνικούς ποινικούς νόμους) και το διεθνές δίκαιο (π.χ. ως δικαίωμα διπλωματικής και προξενικής προστασίας των φορέων της ιθαγένειας της ΕΕ όταν ευρίσκονται σε τρίτες χώρες).

Με μια τέτοια δομή όπου το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το ευρωπαϊκό δίκαιο στο δίκαιο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και το διοικητικό δίκαιο, το παρόν συλλογικό έργο δεν αποτελεί μόνο μια πνευματική σφραγίδα στο ευρωπαϊκό δίκαιο και τιμή προς τους δικαστές του Δικαστηρίου της ΕΕ- που οδήγησαν στην με αρκετές διακυμάνσεις και παλινδρομήσεις πάντως

αδιάκοπη διαμόρφωση και ανέλιξη του περιεχομένου της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και των συναφών με αυτή δικαιωμάτων. Αποτελεί, ταυτόχρονα, παρακαταθήκη “μνήμης” στις μελλοντικές γενιές των Ευρωπαίων πολιτών, κατά τη διαδικασία δημιουργίας μιας πιο ενωμένης Ευρώπης πορευόμενης προς την ομοσπονδίωση με διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των Κρατών, όπου η ευρωπαϊκή ιθαγένεια θα συνιστά το σημείο αναφοράς αφενός για τα Κράτη και την αυτονομία τους, αφετέρου για τα άτομα και τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, σε μια διαρκώς μεταμορφούμενη σχέση αλληλεπίδρασης, άλλοτε αντιφατική, άλλοτε συγκλίνουσα ή ακόμα και συμπληρωματική, όπως είναι χαρακτηριστικό ότι επανειλημμένα τονίζεται διάσπαρτα σε όλο το έργο από διαφορετικούς συγγραφείς (βλ. π.χ. σελ. 316-340, 642-664, 665-684). Συνεπώς, από την αναλυτική-κριτική ανάγνωση της έννοιας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από την ευρωπαϊκή νομοθεσία και τη διασύνδεση αυτών με τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ, αποκαλύπτεται στον μέγιστο δυνατό βαθμό στον αναγνώστη, όσο τουλάχιστον είναι αυτό εφικτό στο παρόν στάδιο, η πρωτοποριακή θέση της επίμαχης έννοιας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας στο δίκαιο και στην πολιτική εξέλιξη της ΕΕ με σκοπό τη διατήρηση και την προώθηση των ιδρυτικών αξιών της ΕΕ, του Κράτους Δικαίου και της Αρχής της Νομιμότητας, ώστε η περαιτέρω ενίσχυση ή διεύρυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης να μην απολήξει επί τα χείρω για τα θεμελιώδη δικαιώματα των Ευρωπαίων εντός ενός περιβάλλοντος γενικευμένου δημοκρατικού ελλείμματος των ευρωπαϊκών θεσμών.

Μέσα από το έργο αυτό λοιπόν, αναδεικνύεται πώς μια παραγνωρισμένη ως προς την επεξεργασία της από τη θεωρία και την εφαρμογή της από τα εθνικά δικαστήρια έννοια, η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, είναι σε θέση να αναπτύξει τέτοια δυναμική με εκτεταμένες και μακροπρόθεσμες νομικές και πολιτικές προεκτάσεις και συνέπειες σε επίπεδο ευρωπαϊκών θεσμών και εθνικών εννόμων τάξεων, ώστε η αξιοποίησή της να προκύπτει ως αναπόδραστη ανάγκη στην Ευρωπαϊκή Ένωση του μέλλοντος, όπου, τα δικαιώματα των φορέων της ευρωπαϊκής ιθαγένειας υπερβαίνουν ως desideratum, την απλή υλοποίηση της κοινής εσωτερικής αγοράς και του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης ως οικονομικού δικαιώματος, κατοχυρώνονται και λειτουργούν στην πράξη ως παράγοντες και πυρήνες της τελικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, θεμελιώνοντας μαζί με τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Εν τέλει, δηλαδή, με το παρουσιαζόμενο έργο του ο συγγραφέας προτείνει έμμεσα κατ' ουσίαν ένα νέο πολιτικό σχέδιο για τον τρόπο ρύθμισης της ενιαίας αγοράς και εξέλιξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αυτό το κρίσιμο ιστορικό σημείο όπου έχει περιέλθει, ώστε να επέλθει πλήρης ολοκλήρωση που αποτελεί διαχρονικό στόχο στην ενωσιακή έννομη τάξη, με απόδοση κομβικού ρόλου στην ευρωπαϊκή ιθαγένεια και τη λειτουργία αυτής. Ή μάλλον όχι και τόσο νέο, αλλά με επιστροφή σε ιδεώδη και αξίες που θέλησαν ως θεμέλια της Ένωσης οι ιδρυτές της, υπό μια πιο προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των καιρών εξελιγμένη μορφή. Πάντως, στον επίλογο του βιβλίου δεν περιλαμβάνεται καμία πρόβλεψη για την κατάληξη της πορείας. Αντιθέτως, ορθά ο συγγραφέας αρκείται να προβάλει τις ελπίδες και τους φόβους που συνοδεύουν τα διακυβεύματα και τις μείζονες προκλήσεις της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και να αποφανθεί ότι η Ένωση αναμένεται κατ' ανάγκη να απαντήσει είτε με θεσμική εμβάθυνση είτε με υποβάθμιση του ευρωπαϊκού κεκτημένου στο επίπεδο των δικαιωμάτων.

Παναγιώτα Μιχελή, ΔΝ Φορολογικού Δικαίου Νομικής Σχολής Αθηνών, Δικηγόρος